

RENESANSA

SONET je stalna pesniška oblika, ki velja vse do danes za eno osrednjih in najbolj priljubljenih v evropskem pesništvu. Zanj je značilna velika oblikovana in izpovedna zgoščenost. V štirinajstih verzih – ti so največkrat enajsterci – lahko dober sonetist strne veliko misli in čustev. Italijanski sonet, ki ga je prevzela tudi slovenska poezija, obsega dve kvartini (štirivrstični kitici) in dve tercini (trivrstični kitici). Dvodelnost soneta ni samo njegova zunanja značilnost, ampak izraža tudi globjo notranjo naravo soneta. Kvartetni del navadno zastavi in razvije temo, tercetni pa posreduje sklep in sporočilo soneta. Posebni obliki soneta sta angleški ali elizabetinski sonet in repati sonet, imenovan tako po obliki končnega verza.

PETRAKIZEM označuje poezijo, ki je nastala pod vplivom Petracovega pesništva. Odmevi petrakizma segajo vse do romantike, opazni so tudi v Prešernovem pesništvu.

KANCONA (it. tj. »peta pesem«) je romanska lirski pesniška oblika, verjetno provansalskega izvora, izoblikovana v italijanskem pesništvu (Dante, Petrarca). Sestavljena je iz 5-10 kitic, ki so razdeljene na dva dela (napev in odpev), povezane z rimo. Kitice sestavlja najpogosteje 13 verzov, navadno enajstercev, pa tudi trinajstercev, kombiniranih s sedemzložnimi verzi.

ŽALOSTINKA ali **ELEGIJA** je pesem z žalostnim, otožnim temeljnim tonom. Prvotno je bila elegija vsaka pesem, ki je bila napisana v elegijskem distihu, že rimski pesniki pa so jo uporabljali predvsem v pesmih z motiviko ljubezenske ali življenjske nesreče. Od renesanse naprej je zanjo značilna pestra motivika: ljubezenska nesreča, smrt, razočaranje nad idealom idr.

ANGLEŠKI ali **ELIZABETINSKI SONET** je uveljavil Shakespeare. Trem prestopno rimanim kvartinam sledi rimano dvostišje kot sklep.

STANCA je osemvrstična kitica s prestopno rimo in sklepno rimano dvojico; zarez v poteku rim je

največkrat tudi vsebinska. Je značilna oblika številnih epov.

NOVELA je pripoved krajšega ali srednjega obsega, s snovjo iz resničnega življenja, brez neverjetnih in pravljličnih motivov. V središču novele je en sam dogodek, največ dva. Pogosto ima pomembno vlogo kak predmet. Nastopa malo literarnih oseb. Zaplet in razplet sta hitra, presenetljiva in učinkovita, zato zgradba novele v marsičem spominja na dramo. Zasnutke novele lahko najdemo v književnostih starega Orienta, antike in srednjega veka, pravi razvoj novele pa se začne z renesanso.

SOKOLJA TEORIJA je teorija nemškega pisatelja: po njegovem se mora kot vodilni motiv v noveli na odločilnih mestih pojaviti tipičen, značilen predmet.

PARODIJA je posmehujoče posnemanje nekega resnobnega oziroma resno mišljenega literarnega dela - njegove teme, ideje ali nazorov.

PIKARESKNI ROMAN je potepuški roman, značilen za španski književnost. Pikaro je antiteza viteza, je človek iz ljudstva. Njegov edini cilj in ideal je utolažiti lakoto in se obdržati pri življenju, zato je prisiljen goljufati in krasti, biti mora brezobrozen in zvit, hkrati pa je tudi duhovit.

Nastal je v renesansi, nato je vplival na nemški, angleški, francoski potepuški roman.

TRAGIKOMIČNO vzbuja sočutje, žalost in smeh. Izraz izvira iz dramatike - tragikomedija označuje dramsko vrsto, v kateri se prepletajo tragične in komične prvine.

ROMAN je prvotno označeval spise, napisane v novem, romanskem jeziku in ne več v latinščini. Od 13. stoletja je roman oznaka za pripovedno literarno vrsto večjega obsega in napisano v nevezni besedi. Po letu 1600 je roman postal najpomembnejša pripovedna vrsta, prej je ta vloga pripadala epu. Epski junaki, ki delujejo v kozmično - mitičnih okvirih in so sami bodisi bogovi bodisi heroji, se umaknejo literarnim osebam romanov. Te živijo v vsakdanji resničnosti in tako doživljajo svoje zasebne preizkušnje ter prigode.

V literarni zgodovini velja, da je prvi novoveški evropski roman Don Kihot, za nekatere je to celo prvi roman sploh.

Romane lahko razdelimo pa različnih merilih:

- ✓ po snovi in motivih: zgodovinski, pastirski, pustolovski, kriminalni, družinski, ljubezenski, družbeno-kritični;
- ✓ po obliki: pisemski, kronikalni, dnevniški;
- ✓ po tonu in piščevem stališču: sentimentalni, humoristični, satirični, didaktični.

Evropski roman ima začetke v antiki. Zunaj Evrope so romane ustvarjali zlasti na Japonskem in na Kitajskem.

BLANKVERZ je neriman deset- ali enajstzložni jambski verz. Je najbolj priljubljen verz angleškega pesništva, predvsem pa dramatike.

ELIZABETINSKO GLEDALIŠČE je nastalo med vladavino Elizabete I. Gledališče je bilo zelo priljubljeno, obiskovali so ga ljudje vseh slojev, zato so morali dramatiki zadovoljiti različne okuse. Drame so zajemale snovi iz številnih virov: iz srednjeveških dram in kronik, antičnih virov ter renesančnih novel. Dramatiki niso upoštevali klasičnih pravil, v dramah nastopa veliko oseb, številni dogodki se vrstijo v dolgem časovnem obdobju in na različnih krajih, mešajo se vezana in nevezana beseda, tragični in komični elementi. Izoblikoval se je tudi poseben tip elizabetinskega odra, ki je omogočal poseben stik gledalcev z igralci.

MONOLOG - samogovor je zaupen pogovor dramske osebe same s seboj; je izpoved, ki je namenjena neposredno gledalcu.

Dramska oseba se pogovarja s svojim notranjim svetom, v katerem se kažejo protislovja, ali pa se z monologom neposredno odziva na zunanje dogajanje.

DRAMA KOT BESEDNA IN KOT GLEDALIŠKA STVARITEV - Čeprav dramska literarna dela lahko samo beremo, zaživi drama dokončno šele v odrski uprizoritvi; izjema so le knjižne ali bralne drame. Drama je tako tesno povezana z gledališčem, ki združuje v sebi prvine različnih umetnosti: besedne, glasbene, likovne, plesne, igralske. Skupnost gledalcev in živa uprizoritev sta

bistvo gledališkega dogodka. Gledališki dogodek najpogosteje združuje literarno doživetje in gledališki užitek. Gledališko doživetje posreduje igralec z besedo, mimiko, gesto in gibanjem v prostoru. Pri tem ga vodi režiser, ki s sodelavci določa zunanjo podobo dramatikovih idej.

ZGRADBA DRAME - dramsko besedilo je sestavljeno iz glavnega in stranskega govora - govora dramskih oseb in didaskalij. Prvi posreduje sporočila, teme, ideje in stil, drugi omogoča in stopnjuje vživljanje, saj posreduje avtorjeve uprizoritvene zamisli. Temeljna oblika glavnega govora je dialog, to je pogovor dveh ali več oseb v drami, posebne učinke pa doseže dramatik z rabo monologa.

DRAMSKA OSEBA je nosilka dramskega dogajanja. Večino informacij o dramskih osebah in njihovem delovanju zveemo iz besed, ki jih izrekajo v dramskem besedilu. Glavnega junaka, ki vodi igro, imenujemo protagonist, tistega, ki mu stoji nasproti in vodi protiigro, pa antagonist. Izraz drama pomeni v grščini »dogajanje, dejanje« in že po tem lahko sklepamo, kako pomembno je dramsko dogajanje za celotno dramsko zgradbo. Vsebovati mora za človeka pomemben moralni problem, odvisen od družbe in časa ali psihičnega hotenja dramskih oseb. Za zgradbo tradicionalne drame je bistven preobrat (peripetija), zasuk, ki navadno spremeni usodo glavnega dramskega lika. Elizabetinska tragedija je poznala zelo sunkovite in nenavadne peripetije. Vsako dramsko dogajanje potrebuje »prostor«. Dramski prostor najtesneje povezuje dramsko besedilo s stranskim tekstom in gledališko postavitvijo. Dramski prostor je lahko označen v podrobnostih in posnema realističen javni ali zasebni prostor ali pa je označen samo v grobih potezah. Čas dramskega govora spominja na liriko; njegov pravi čas je vedno sedanost, saj dogajanje poteka z govorom dramskih oseb.

ESEJ je literarna ali polliterarna oblika, ki obravnava zelo različne teme - od literarnih do znanstvenih in filozofskih. V primerjavi z razpravo je manj sistematičen in bolj subjektiven. Značilna je jezikovno - stilna dodelanost, pogost pa so tudi duhoviti obrati.